

УДК 342:352.075(477)

Гірняк В. О., заступник голови Львівської обласної ради, аспірант кафедри конституційного права, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

СПРОМОЖНА МІСЬКА ГРОМАДА ЯК СУБ'ЄКТ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

***Анотація.** У статті досліджуються актуальні проблеми правового забезпечення становлення та розвитку спроможних міських громад та агломерацій в контексті процесів децентралізації публічної влади в Україні. Автор аналізує поняття спроможної територіальної громади, акцентуючи увагу на тому, що основою такої спроможності є комунальна власність, оскільки лише ефективне управління муніципальним майном забезпечить і фінансову стабільність, і наявність власних ресурсів для успішного розвитку. Обґрунтовується необхідність удосконалення нормативно-правової регламентації функціонування в Україні міських об'єднаних територіальних громад, а також, так званих, великих міст чи міських агломерацій, як перспективних форм взаємодії територіальних громад суміжних населених пунктів. Автор дійшов висновку, що саме великі міста, будучи центрами економічної активності та володіючи найбільш розвинутою інфраструктурою, є потенційними центрами майбутніх об'єднаних громад та агломерацій. Крім того, зважаючи на неврегульованість питань комунальної власності об'єднаних територіальних громад та міських агломерацій в Україні наголошено на необхідності удосконалення вітчизняного законодавства у цьому напрямі.*

Ключові слова: комунальна власність, децентралізація, спроможна територіальна громада, міська агломерація, правове забезпечення.

Hirniak V. O., Deputy Chairman of Lviv Regional Council, post-graduate student at the Department of Constitutional Law of Ivan Franko National University of Lviv

COMPETENT CITY COMMUNITY AS A SUBJECT OF COMMUNAL OWNERSHIP IN UKRAINE: MUNICIPAL LEGAL SUPPORT

***Summary.** The article considers topical issues of legal support of the formation and development of competent city communities and agglomerations amidst the processes of decentralization of public authority in Ukraine. The author analyzes the concept of a competent territorial community, emphasizing that the basis of such competency is communal ownership, since only efficient management of municipal property will ensure both financial stability and the availability of own resources for successful development. The author gives grounds for the necessity of improving the statutory regulation of functioning of the city united*

territorial communities in Ukraine, as well as so-called big cities or urban agglomerations as the high-potential forms of interaction of territorial communities of adjacent settlements. The author offers a conclusion that it is the big cities, which being the centers of economic activity and having the most developed infrastructure, are potential centers of future united communities and agglomerations. In addition, in view of the unsettled issues of communal ownership of the united territorial communities and urban agglomerations in Ukraine, the need to improve national legislation in this area has been emphasized.

Keywords: communal ownership, decentralization, competent territorial community, urban agglomeration, legal support.

JEL: K 10.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-08>

Постановка проблеми. В Конституції України наголошено на важливості права власності у забезпеченні стабільності та безпеки економіки країни. Це, зокрема, підтверджується структурним розміщенням норм про право власності у розділі I «Загальні положення» Основного Закону (ст.13). Також, у ст. 41 розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України закріплено положення, згідно з яким «громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності» [1].

Суб'єктами права комунальної власності, відповідно до ст. 142 Конституції України та ч. 3 ст. 16 Закону про місцеве самоврядування в Україні, виступають територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах. Також у ч.5 ст. 16 Закону зазначено, що від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради [2].

На сучасному етапі децентралізації публічної влади в Україні важливого значення набуває дослідження проблем, пов'язаних з комунальною власністю, як матеріальною основою місцевого самоврядування в об'єднаних територіальних громадах. Особливо актуальним вбачається аналіз правового забезпечення функціонування міських об'єднаних територіальних громад та агломерацій, що є центрами економічної активності та володіють найбільш розвиненою інфраструктурою та матеріально-фінансовими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень. Окремі проблемні питання щодо комунальної власності досліджувались вітчизняними вченими — представниками науки конституційного, муніципального, господарського права. Це, зокрема, такі науковці, як Апанасенко К. І., Баймуратов М. О., Барабаш Ю. Г., Батанов О. В., Богачов С. В., Бондаренко І. О., Борденюк В. І., Гринюк Р. Ф., Гураль П. Ф., Кравченко В. В., Любченко П. М., Мамутов В. К., Музика Л. А., Первомайський О. О., Устименко В. А. та інші.

Проте, на сьогоднішній день в контексті муніципальної реформи, що відбувається в Україні, особливої уваги науковців потребують проблеми, пов'язані з питаннями управління комунальною власністю об'єднаних

територіальних громад та таких нових форм співробітництва громад як міські агломерації.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз муніципально-правового забезпечення функціонування міських об'єднаних територіальних громад та агломерацій як суб'єктів комунальної власності та визначення шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В Україні сьогодні відбувається реформа децентралізації публічної влади, складовою якої є добровільне об'єднання територіальних громад.

За даними Моніторингу процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування, підготовленого Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, станом на 10 лютого 2019 року кількість сформованих об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ) зросла до 878, із них — 72 ОТГ очікують рішення ЦВК про призначення перших місцевих виборів (у тому числі 45 ОТГ, у яких вибори не відбулись у зв'язку з введенням воєнного стану). На території об'єднаних громад проживає більше 9 млн. людей (25,5 % від загальної кількості населення України). Площа ОТГ складає 210,5 тис. кв. км (37,7 % від загальної площі України) [3].

Потрібно наголосити, що основною метою муніципальної реформи в Україні є формування спроможних територіальних громад.

Механізм та умови формування таких громад визначено у Методиці формування спроможних територіальних громад (далі — Методика), затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 року. Згідно Методики спроможними територіальними громадами є такі, що, в результаті добровільного об'єднання, здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [4].

Очевидним є те, що основою спроможності територіальної громади є комунальна власність, оскільки лише ефективне управління муніципальним майном забезпечить і зайнятість населення, і фінансову стабільність, і наявність власних ресурсів для успішного розвитку.

Слід також наголосити на важливості врахування правових вимог щодо формування спроможних територіальних громад, визначених у Методиці, а саме:

- розроблення Радою міністрів Автономної Республіки Крим, облдержадміністрацією проекту перспективного плану;
- схвалення проекту перспективного плану Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною радою;
- затвердження Кабінетом Міністрів України перспективних планів;
- добровільне об'єднання територіальних громад;
- добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади,

визнаної спроможною, суміжної сільської, селищної територіальної громади, яка відповідно до перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області належить до цієї об'єднаної територіальної громади;

- формування органів місцевого самоврядування спроможних територіальних громад [4].

Крім того, у Методиці передбачено послідовність формування спроможних територіальних громад, а також, відповідно до п. 7 Методики, межі території спроможної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що входять до її складу.

Серед актів законодавства, які створили правову основу для формування економічно та фінансово спроможних територіальних громад, у тому числі міських, слід виокремити Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. [5] та Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. [6].

Територіальні громади, реалізуючи різноманітні форми співробітництва, визначені в Законі України «Про співробітництво територіальних громад», зберігають при цьому самостійність у правовому аспекті. Загалом же співробітництво дає можливість громадам спільно та на взаємовигідних умовах вирішувати питання місцевого значення, впливати на соціально-економічний розвиток територій без об'єднання громад. Ініціаторами співробітництва можуть бути відповідно сільський, селищний, міський голова, депутати місцевих рад, а також члени територіальної громади — у порядку місцевої ініціативи.

Про практичну значущість Закону України «Про співробітництво територіальних громад» свідчать дані реєстру договорів про співробітництво, розміщеного на сайті Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [7]. Зокрема, в Україні на сьогодні зареєстровано 368 таких договорів. Ці договори діють у 22 областях, зокрема, у Полтавській (97), Вінницькій (64), Сумській (36), Черкаській (23), Харківській (22), Житомирській (16), Івано-Франківській, Волинській та Чернігівській — по 11 тощо.

Щодо Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р., слід вказати на його процесуальний характер, обумовлений регламентацією, головним чином, порядку такого об'єднання. Що стосується питань комунальної власності, у п. 3 ст. 8 Закону йдеться про те, що об'єднана територіальна громада є правонаступником усього майна, прав і обов'язків територіальних громад, що об'єдналися. У разі ж об'єднання всіх територіальних громад одного району в одну об'єднану територіальну громаду все майно спільної власності територіальних громад такого району є комунальною власністю об'єднаної територіальної громади, а пов'язані з таким майном права та обов'язки належать об'єднаній територіальній громаді з дня набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною такою об'єднаною територіальною громадою [6].

Проте, неврегульованими залишаються питання управління власністю об'єднаної територіальної громади, ведення спільного місцевого господарства. Вбачається, що вирішенню цих проблем могло б сприяти внесення відповідних змін до Закону України «Про місцеве самоврядування» та прийняття профільного закону «Про комунальну власність», який би здійснював комплексне регулювання питань власності територіальних громад в Україні.

Нагадаємо, що 3 квітня 2018 року до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» було внесено зміни, що надали можливість створювати ОТГ з центрами у містах обласного значення. Зокрема, Розділ IV Закону — «Прикінцеві положення» доповнений пунктом 3¹ такого змісту: «Визнати такими, що є спроможними об'єднаними територіальними громадами для випадків, передбачених статтями 8 -8³ цього Закону, територіальні громади міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення. Приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення є виключно добровільним та відбувається за рішенням усіх відповідних місцевих рад" [8]. Станом на 10 лютого 2019р., сформували громади 24 міста обласного значення, до яких приєдналось 59 територіальних громад, загалом же у перспективних планах формування територій громад областей центрами ОТГ передбачені 142 міста обласного значення та 239 міст районного значення [4].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день в Україні недостатньо уваги приділено питанням нормативно-правового регулювання функціонування міських об'єднаних територіальних громад, а також, так званих, великих міст чи агломерацій. У той же час зазначена форма співробітництва громад є поширеною в зарубіжних країнах, де реформи децентралізації були успішно втілені в життя.

Проте, як слушно зазначають вчені, розвиток міських агломерацій як перспективних форм взаємодії територіальних громад суміжних населених пунктів визначений сьогодні одним з пріоритетів державної регіональної політики [9, с. 29]. Так, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (далі — Державна стратегія), затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 містить положення про механізм деконцентрації та децентралізації державних повноважень, як засадничий для формування та реалізації державної політики регіонального розвитку в Україні. При цьому у Державній стратегії зазначено, що концентрація економічної активності в містах України потребує від органів місцевого самоврядування прийняття рішень, спрямованих на відповідну та швидку реакцію на процеси міської агломерації [10].

Однак Державна стратегія не розкриває значення поняття «міська агломерація», суть якого можна з'ясувати проаналізувавши положення інших законодавчих актів України. Зокрема, у Загальнодержавній програмі розвитку малих міст, затвердженій Законом України від 04.03.2004 р. № 1580-IV, зазначено, що для категорії малих міст-супутників, населення яких має змогу

користуватися розвиненою сферою соціальних послуг великого міста — центру цієї міської агломерації, розвиватимуться об'єкти повсякденного та невідкладного попиту: станції швидкої допомоги, аптеки, відділення соціального забезпечення, дошкільні заклади, школи, магазини з продажу товарів першої необхідності [11].

Таким чином, на основі положень зазначеного Закону можна визначити поняття міської агломерації як сукупності міських населених пунктів, що включає велике місто — центр агломерації та міста-супутники (переважно, невеликі міста). При цьому, у правовій площині, взаємовідносини з центром та містами-членами агломерації не означають позбавлення цих міст їх правового статусу як окремої адміністративно-правової одиниці зі своїми управлінськими структурами.

Подібного висновку щодо суті міської агломерації можна дійти проаналізувавши положення деяких міжнародно-правових актів. Зокрема, у п.21 Декларації про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті, прийнятій резолюцією S-25/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН від 09.06.2001 р., йдеться про те, що процес урбанізації у світі призвів до концентрації населення в міських агломераціях, які виходять за межі адміністративних кордонів первинних міст, охоплюють дві або більше адміністративних одиниць та мають органи влади з різними можливостями та пріоритетами [12].

Крім того, в контексті обраного Україною курсу щодо наближення вітчизняного законодавства до права ЄС, доцільно згадати деякі положення Директиви № 2008/50/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про якість атмосферного повітря та заходи щодо його очищення» від 21.05.2008 р. Зокрема у п. 17 ст. 2 Директиви міська агломерація визначена як зона, яка являє собою конурбацію (групу міст) з населенням більше 250 000 жителів, або зона з певною щільністю населення на квадратний кілометр у разі, якщо населення становить 250 000 жителів або менше. При цьому у вказаній нормі міститься тлумачення поняття «конурбації», як групи зближених і тісно пов'язаних між собою самостійних міст, що утворюють єдність завдяки інтенсивним економічним і культурно-побутовим зв'язкам між ними, спільним великим інженерним спорудам (транспорт, водопостачання) та ін.[13].

Таким чином, використання в законодавстві України близьких за змістом термінів, поширених у міжнародно-правових актах, слід визнати закономірністю та наслідком сучасних інтеграційних процесів в Європі та світі.

Необхідно зазначити, що функціонування міських агломерацій нерозривно пов'язане з розвитком інституту місцевого самоврядування, розширенням матеріально-фінансової та організаційної самостійності органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим потрібно наголосити на важливому значенні Європейської хартії місцевого самоврядування від 15.10.1985 р., ратифікованої Законом України № 452/97-ВР від 15.07.1997 р. (далі — Хартія). Відповідно до ч. 1 ст. 10 Хартії органи місцевого

самоврядування мають право, здійснюючи свої повноваження, співробітничати та в межах закону створювати консорціуми з іншими органами місцевого самоврядування для виконання завдань, що становлять спільний інтерес [14]. Хоча у Хартії використана інша термінологія, вважаємо цілком прийнятним ідентифікувати консорціум як одну з форм функціонування міської агломерації.

Очевидно, що у процесі розробки Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. було використано можливості, надані Хартією в частині розвитку різних форм агломерації. Зокрема, це стосується відповідних договірних інструментів співробітництва територіальних громад у сфері бюджету, фінансів і цін. Так, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентована можливість об'єднання на договірних засадах коштів відповідного місцевого бюджету та інших місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, вирішення інших питань, що стосуються спільних інтересів територіальних громад (підпункт 6 п. «а» ст. 28) [2].

Висновки. Переконані, що саме міста обласного та районного значення є центрами економічної активності, мають найбільш розвинену інфраструктуру порівняно з селами та селищами. Тому природньо, що міста є потенційними центрами майбутніх об'єднаних громад та агломерацій.

Вважаємо, що представникам муніципальної влади міст обласного та районного значення, за участі громадськості, потрібно проявляти більшу активність у напрямі вирішення питання щодо приєднання до них довколишніх сільських і селищних громад. Очевидно, що такі села та селища, в поєднанні з можливостями міст, стануть більш привабливими для інвесторів, для розвитку бізнесу та й, загалом, для проживання людей. Якщо ж місто, з певних причин, досі не визначено перспективним планом як центр майбутньої ОТГ, міські чиновники повинні активізуватись у напрямі співпраці з обласною владою по внесенню змін до такого перспективного плану.

Крім того, як уже зазначалось, давно назріла необхідність прийняття профільного закону «Про комунальну власність», який би комплексно врегулював питання власності територіальних громад в Україні, належний соціально-економічний розвиток яких, особливо в великих містах, є запорукою подолання кризових явищ в державі, забезпечення стабільності та зміцнення національної економіки.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — №24. — Ст. 170 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого

- самоврядування (станом на 10 лютого 2019 р. / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/378/10.02.2019_ukr.pdf.
4. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 №214. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п>
 5. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 60. — Ст. 1638
 6. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII // Офіційний вісник України. — 2015. — № 18. — Ст. 471 (з наступними змінами та доповненнями).
 7. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад (станом на 20.03.19) // <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/reestr-20.03.2019.pdf>
 8. Про внесення змін до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення: Закон України від 3.04.2018, № 2379-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 20, ст.190. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2379-19>
 9. Богачов С.В. Економіко-правові проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні : [монографія] / С.В. Богачов, М.В. Мельникова, В.А. Устименко та ін. — Харків: Видавництво «НТМТ», 2015. — 247 с.
 10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 р. № 385 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 70. — Ст. 1966
 11. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: Закон України від 04.03.2004 р. № 1580-IV // Офіційний вісник України. — 2004. — № 13. — Ст. 878
 12. Декларація про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті, прийнята резолюцією S-25/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН від 09.06.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_849
 13. Директива № 2008/50/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про якість атмосферного повітря та заходи щодо його очищення» від 21.05.2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_950.
 14. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1996. — №30. — st.141.
2. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1997. — №24. — st.170 (z nastupnymy zminamy ta dopovnenniamy).
3. Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia (stanom na 10 liutoho 2019 r. / Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/378/10.02.2019_ukr.pdf.
4. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.04.2015 №214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>
5. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 17 chervnia 2014 r. № 1508-VII // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 60. — St. 1638
6. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 r. № 157-VIII // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2015. — № 18. — St. 471 (z nastupnymy zminamy ta dopovnenniamy).
7. Reiestr dohovoriv pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad (stanom na 20.03.19) // <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/reestr-20.03.2019.pdf>
8. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad" shchodo dobrovilnoho pryiednannia terytorialnykh hromad sil, selyshch do terytorialnykh hromad mist respublikanskoho Avtonomnoi Respubliky Krym, oblasnoho znachennia: Zakon Ukrainy vid 3.04.2018, № 2379-VIII / Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2018, № 20, st.190– [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2379-19>
9. Bohachov S.V. Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku velykykh mist ta ahlomeratsii v Ukraini : [monohrafiia] / S.V. Bohachov, M.V. Melnykova, V.A. Ustyenko ta in. — Kharkiv: Vydavnytstvo «NTMT», 2015. — 247 s.
10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06 serpnia 2014 r. № 385 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 70. — St. 1966
11. Pro zatverdzhennia Zahalnodержavnoi prohramy rozvytku malykh mist: Zakon Ukrainy vid 04.03.2004 r. № 1580-IV // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2004. — № 13. — St. 878
12. Deklaratsiia pro mista ta inshi naseleni punkty v novomu tysiacholitti, pryiniata rezoliutsiieiu S-25/2 spetsialnoi sesii Heneralnoi Asamblei OON vid 09.06.2001 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_849

13. Dyrektyva № 2008/50/IeS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady «Pro yakist atmosferneho povitria ta zakhody shchodo yoho ochyshchennia» vid 21.05.2008 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_950.
14. Ievropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia vid 15.10.1985 r. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.